

UZUS I STAVOVI TUMAČA I PREVODILACA ZA SRPSKI JEZIK I NJIHOV ODNOS PREMA DRUGIM, SRODNIM JEZICIMA

SAŽETAK

Ovaj rad bavi se uzusom i stavovima tumača i prevodilaca za srpski jezik koji rade uglavnom izvan Republike Srbije. U radu se najpre opisuju okolnosti prevođenja u anglo-fonskim zemljama uglavnom, kao i norme kojih se tumači i prevodioci pridržavaju iz profesionalnih i etičkih razloga. Od posebnog interesa je položaj srpskog jezika kada su posredi prevodilačke usluge u stranim zemljama i način na koji se tumači i prevodioci pozicioniraju prema sada opšteprihvaćenoj posebnosti srpskog jezika i okolnostima prevodilačkog tržišta. Ispitivanje je sprovedeno na dvadeset i šestoro tumača i prevodilaca, od kojih trinaest ima akreditaciju samo za srpski jezik, dok trinaest uz srpski ima još i akreditaciju za bošnjački i/ili hrvatski jezik. Rezultati ispitivanja pokazuju da između onih sa samo jednom akreditacijom i onih s dve ili tri akreditacije postoje razlike u vezi sa spremnošću za prihvatanje ponuda pod neslužbenim nazivima kao što su srpskohrvatski, jugoslovenski ili bošnjačko-hrvatsko-srpski. No, kod gotovo svih ispitanika postoje slične norme u slučaju da originalni tekst na srpskom, hrvatskom ili bošnjačkom odstupa od jezika za koji je tumač/prevodilac prihvatio prevodilački zadatak. Ovo je, takođe, uočljivo u vezi s neprihvatanjem ponuda za jezik za koji ispitanik nema akreditaciju. Tumači i prevodioci za srpski jezik predstavljaju zanimljivu grupu za istraživanje promenjenih ili prilagođenih normi nakon nestanka naziva 'srpskohrvatski jezik' i (ponovnog) uvođenja naziva 'srpski jezik' kao službenog naziva za maternji jezik Srba u Republici Srbiji i drugde u svetu.

KLJUČNE REČI: tumačenje, prevođenje, prevodilačke norme, stavovi prema srodnim jezicima, srpski jezik, hrvatski jezik, bošnjački jezik.

1. Uvod

Ovaj rad bavi se stavovima tumača i prevodilaca kao grupe jezičkih stručnjaka, čiji se stručan odnos prema jeziku ogleda u ovladavanju standardnim varijetetom u pisanom i usmenom obliku. Zbog nužnosti posedovanja ovakvog znanja u Srbiji i u drugim evropskim zemljama, prevođenjem se bave filolozi, lingvisti i intelektualci iz raznih područja. Istovremeno i u praktičnom smislu, tumači i prevodioci svakodnevno se susreću s primerima laičkog odnosa prema jeziku takozvanih „običnih govornika” koji su njihovi klijenti. Tumači i prevodioci tako moraju da se prilagođavaju zahtevima poslodavaca odnosno tržišta, ali primenjivanje normativnih standarda u pisanom i usmenom izražavanju ostaju konstante koje razlikuju stručnog prevodioca od laika.

U većini evropskih zemalja akademska diploma odnosno univerzitetско obrazovanje na postdiplomskom nivou sa specijalizacijom u prevođenju glavni je preduslov za profesionalno

bavljenje prevodilaštvom (Pym i dr. 2012). Kako do pre nekoliko godina u mnogim anglofonskim zemljama nisu postojale prevodilačke studije na univerzitetskom nivou, državne vlasti bile su primorane same da stvore mehanizme za proveravanje prevodilačkih veština među onima koji žele da rade u toj profesiji. Tako su osnovane državne agencije ili stručna udruženja koja organizuju testiranje kandidata i održavaju prevodilačke ispite: *American Translators Association* (osnovan 1959. godine u SAD), *Canadian Translators, Terminologists and Interpreters Council* (osnovan 1970. godine), australijski *National Accreditation Authority for Translators and Interpreters* (osnovan 1977. godine) i *New Zealand Society of Translators and Interpreters* (osnovan 1985. godine). U Velikoj Britaniji još od 1910. godine postoji udruženje profesionalnih tumača i prevodilaca – *Chartered Institute of Linguists*, koje od devedesetih godina prošlog veka nudi i dvogodišnje diplomske studije kao najpoželjniji način pripreme za polaganje ispita i sticanje diplome. U Irskoj postoji *Irish Translators' and Interpreters' Association*, koji takođe obavlja testiranje budućih prevodilaca. Sve ove organizacije apsolutno diplomskih ili postdiplomskih studija sa specijalizacijom iz prevođenja takođe daju akreditaciju odnosno diplomu kao profesionalnim prevodiocima.

U Australiji su prevodioci za srpski jezik većinom stekli takav status uspešnim polaganjem ispita pod ingerencijom NAATI. NAATI je već u ranim osamdesetim godinama prošlog veka uveo posebno ispitivanje kandidata za tumače/prevodioce za srpski jezik, odvojeno od onoga za hrvatski jezik, a od 1993. godine sprovodi i testiranje za bošnjački kao samostalni jezik. Situacija u pogledu testiranja za ove jezike slična je i u drugim anglofonskim zemljama. U njima takav sistem ispitivanja služi osposobljavanju prevodilačkog kadra koji svoje usluge pruža prvenstveno srpskim doseljenicima (ali i drugim kategorijama kao što su poslovni ljudi, diplomate, državne delegacije itd.) koji borave u tim zemljama i koji nemaju funkcionalno znanje engleskog jezika. Takve prevodilačke usluge traže se u bolnicama, na sudovima, u policiji i u uredima za socijalnu pomoć, a ponekad su objedinjene pod pojmom *community interpreting* – „prevođenje u zajednici” (Hale 2007) ili *public service interpreting* – „prevođenje u javnim ustanovama” (Corsellis 2008). Samo po sebi je razumljivo da oni koji pružaju takve prevodilačke usluge moraju da se prilagođavaju širokoj lepezi govornika srpskog jezika, kao i načinu komuniciranja i sadržaju informacija koje iznose govornici engleskog jezika.

Zbog nemogućnosti institucionalizovanog učenja srpskog jezika izvan Srbije, pretpostavlja se da oni koji su stekli akreditaciju za tumačenje ili prevođenje za srpski jezik dolaze iz krajeva gde je srpski maternji jezik većine stanovnika. Po pravilu, pretpostavlja se da se takvi pojedinci uglavnom identifikuju kao pripadnici srpskog naroda bez obzira na sticanje državljanstva zemlje u kojoj trenutno žive. No to nije preduslov za obavljanje prevodilačkog posla i među njima ima i onih koji vladaju srpskim književnim jezikom, a dolaze iz susednih

zemalja, kao i onih koji ne potiču sa južnoslovenskog prostora i koji su srpski naučili kao strani. U prekomorskim zemljama, kao što su SAD, Kanada i Australija, postoje odvojeni ispiti za srpski, hrvatski i bošnjački jezik. Kandidat koji želi da ima akreditaciju za dva ili tri jezika mora da položi ispit za sve njih. Iako poređenje prevodilačkih direktorija u Australiji (npr. AUSIT, NAATI) pokazuje da većina prevodilaca za srpski jezik ima akreditaciju isključivo za ovaj i ni za koji drugi jezik (što vredi i za prevodioce za bošnjački i hrvatski jezik), postoji i određeni broj prevodilaca koji uz akreditaciju za srpski poseduju još i akreditaciju za hrvatski ili za bošnjački ili za oba ova jezika.

Kao jezički stručnjaci koji svakodnevno imaju kontakt sa raznovrsnim govornicima i tekstovima na oba jezika srpski tumači/prevodioci predstavljaju zanimljivu grupu koja iz prve ruke može izveštavati o:

- govoru ili tekstu koji odstupa od srpskog jezičkog standarda i eventualnoj komunikativnoj akomodaciji, tj. prilagođavanju tom govoru ili tekstu;
- ličnim iskustvima i stavovima prema ponudama za prevođenje na druge jezike;
- stavovima prema ponudama za prevođenje tekstova pisanih jezikom čiji je naziv zastareo (npr. *srpskohrvatski*, *jugoslovenski*), neslužben (npr. *bošnjački-hrvatski-srpski*) ili tek novostandardizovan (npr. *crnogorski*);
- opštim stavovima prema daljem razvijanju srpskog jezika u odnosu na hrvatski i bošnjački kao odraz percepcije o promenjenim prilikama u novijoj istoriji srpskog jezika.

U ovom radu pomenute teme obrađuju se na osnovu podataka prikupljenih od tri grupe prevodilaca za srpski jezik: 1) tumača/prevodilaca koji imaju akreditaciju samo za srpski jezik; 2) tumača/prevodilaca koji imaju akreditaciju za srpski i za još jedan jezik, bilo hrvatski bilo bošnjački; 3) tumača/prevodilaca koji imaju akreditaciju za sva tri jezika (srpski, hrvatski, bošnjački). U radu se upoređuju podaci za ove tri grupe te se istražuje pozicioniranje i prilagođavanje prevodilaca službenim i kodifikovanim jezičkim standardima, zahtevima klijenata i tržišta, te normama koje moraju poštovati, baš kao i svi drugi profesionalci.

2. Norme prevođenja i etičke i stručne norme za tumače i prevodioce

Kada je reč o jezičkim normama i normiranju, najpre se misli na kodifikaciju i standardizaciju književnog jezika, u našem slučaju, srpskoga (Ivić 1971). Međutim, u teoriji prevođenja postoje modeli koji se oslanjaju na pojmove „norma” i „normiranje” i primenjuju se u radu prevodilaca. Teorija normi („norm theory”), koju je prvi postulirao Toury (1995/2004: 206), polazi od toga da u radu svakog prevodioca postoje generalizacije koje opisuju stvarne, a ne samo poželjne poteze pri prenošenju teksta s jednog jezika na drugi. Suočen s mnogim mogućim postupcima u prevođenju, prevodilac je ipak vođen regulativnim procesima odnosno određenim navikama. Same norme nisu uočljive pojave. Ali njihovo postojanje pretpostavlja

se na osnovu sistematičnosti u *ponašanju* („behaviour”) odnosno u konkretnim odlukama i formama koje oblikuju prevodiočev rad. U praksi prevodioci se pridržavaju sopstvenih normi, ali i onih koje drugi postavljaju: od doslednog izbora terminologije, preko skladnog izražavanja tekstualnog žanra, pa do usklađenog formata i izgleda. Takva primena normi ponajpre se očituje u formi i sadržaju prevoda (usmenog i pisanog), ali isto se načelo može primenjivati i u pristupu tržištu i načinu komuniciranja sa klijentima.

Chesterman (1993) je pojam „norme” proširio i na logističke i pripreme korake koji su uobičajeni u prevodilačkom radu. Prvopomenute korake nalazimo u njegovom opisu *profesionalnih normi* („professional norms”), a potonje kod normi koje su određene očekivanjima primilaca prevedenog teksta („expectancy norms”). Kod profesionalnih normi možemo da razlikujemo *norme odgovornosti* („accountability norms”), koje su etičke naravi i kojima se propisuju standardi profesionalnog integriteta, *komunikacijske norme* („communicative norms”), koje odražavaju društvenu dimenziju prevodilačkog rada i ulogu prevodioca kao komunikacijskog stručnjaka, i *relacijske norme* („relational norms”), koje se odnose na prevodiočevo shvatanje teksta i konteksta, iz kojeg proizlazi i njegovo poznavanje predviđenog primaoca odnosno korisnika prevedenog teksta.

U sferu etičkih i profesionalnih normi spada i nastup profesionalnog tumača/prevodioca pred drugim strankama u vezi s deklarativnim i stvarnim nivoom poznavanja jezika A i drugih jezika (B, C, D itd.) (za opširniji opis definisanja izvornog govornika i osobina koje ga oblikuju, v. Love, Umberto 2010). Međutim, osim informacije o jezicima na kojima radi, tumač/prevodilac pred drugima ipak nije dužan da se izjašnjava o svojoj nacionalnosti. U stvarnosti, neki klijenti pitaju za mesto rođenja („Iz kojeg ste mesta?”) ili za poreklo prevodioca („Odakle potiču...?”). Istina je da su takva pitanja u prvim kontaktima uobičajena kao kurtoazne floskule, ali služe kao izvor informacija i mogu donekle da odrede način komuniciranja u daljem toku interakcije. Profesionalac mora da zna šta je svrsihodno i odgovorno postupanje u situacijama u kojima etnička pripadnost ne bi trebalo da bude presudna kao argument za prihvatanje ili odbijanje prevodilačkih usluga. Razume se da opšte profesionalne norme ophođenja s klijentima moraju da budu u skladu s odredbama etičkog kodeksa i, u pragmatičnom smislu, prevodioci treba da se ophode na implicitno normiran način sa strankama. Tamo gde je to slučaj možemo da tvrdimo da se u tim načinima ogledaju *zajednice koje imaju sličnu profesionalnu praksu* („communities of practice”) (Lave, Wenger 1991). Cilj ove studije jeste da pruži uvid u sadržaj i narav jedne prevodilačke zajednice i njene prakse.

Dok se tumači manje-više orijentišu prema osobinama tržišta zemlje odnosno mesta u kojem žive i prema profesionalnim standardima koji vrede u tim zemljama, prevodioci obično traže ili primaju prevodilačke zadatke od klijenata širom sveta. Oni moraju da pokazuju otvorenost i fleksibilnost prema zahtevima kako domaćih tako i stranih klijenata, uz uvažava-

vanje opšteprihvatljivih standarda koji u mnogim zemljama predstavljaju minimum, kao što su, npr. međunarodni industrijski standardi kojima se propisuju kriteriji kvaliteta proizvoda i usluga, poput standarda ISO 9001: 2008. U Australiji svetski metastandardi primenjuju se u nekim većim prevodilačkim agencijama, dok se u etičkom kodeksu koji je obavezan za svakog tumača/prevodioca jasno navodi da tumač/prevodilac sme da tumači odnosno da prevodi samo na jezik ili s jezika za koji ima akreditaciju (AUSIT 2012).

3. Metodologija

Autor je krajem 2010. godine kontaktirao sa osamdesetak tumača i prevodilaca putem elektronskog direktorija akreditovanih tumača i prevodilaca na internetskim stranicama državne agencije za prevođenje (NAATI) te na službenim stranicama profesionalnog udruženja za tumače i prevodioce (AUSIT). Od osamdesetak lica, dvadeset i šestoro prevodilaca/tumača s akreditacijom za srpski jezik odazvalo se pozivu da ispuni elektronsku anketu s dvadeset i pet pitanja. U anketi se od ispitanika nije tražilo navođenje imena i prezimena ni ličnih podataka, tako da su ostali anonimni. Kao opisne odrednice jezika kojima se služe ispitanici u anketi su upotrebljavani izrazi „izvorni govornik” i „govornik s naprednim znanjem”. Ispitanici su te izraze bili slobodni tumačiti i primeniti ih kako su hteli. Cilj ankete nije bio da se odredi ili propiše nivo znanja određenog jezika. No, po drugim, demografskim podacima, jasno je da je velika većina ispitanika sebe okvalifikovala kao izvornog govornika jezika etničke grupe kojoj pripadaju – uglavnom srpske etničke grupe. Tabela 1 sadrži podatke o jeziku ili jezicima za koje ispitanici imaju akreditaciju.

Tabela 1: Pregled akreditovanih tumača i prevodilaca.

	Tumači	Prevodioci	Ukupno
1 akreditacija – srpski jezik	6	7	13 s jednom akreditacijom
2 akreditacije – srpski jezik + hrvatski ili bošnjački jezik	3	2	5 s dvema akreditacijama
3 akreditacije – srpski jezik + hrvatski i bošnjački jezik	4	4	8 s trima akreditacijama
Ukupno	13	13	26 ispitanika

4. Podaci i analiza

U ovoj studiji iznose se i obrađuju kvantitativni podaci. Zaokruženim odgovorima ispitanici su dodavali primedbe, objašnjenja i opise. Neki od njih se navode uz tabele kako bi se dobila što potpunija slika o stavovima i uzusu srpskih tumača i prevodilaca. Iza citata se navode oznake koje se odnose na osobine ispitanika, na primer: „T, 18, srp+boš” znači da je prethodni komentar dao tumač, ispitanik broj 18, koji ima akreditaciju za srpski i bošnjački

jezik. Osnovna informacija za svakog tumača i prevodioca jeste jezička kombinacija za koju se traži angažman. Sledeće pitanje odnosi se na situaciju u kojoj tumač uočava da jezik kojim se govori ne odgovara jeziku za koji je bio angažovan odnosno koji je bio naveden kada je prihvaćena ponuda. Kod prevodilaca ista situacija se javlja kada prevodilac, nakon što prihvatiti posao, otkrije da jezik odstupa od jezika koji je bio naveden u predmetnoj molbi.

Tabela 2. Tokom prevođenja uočavate da klijent govori jezik različit od onoga za koji ste bili angažovani. / Prihvatili ste molbu za prevođenje, ali kada pogledate tekst, uočavate da je jezik za koji ste prihvatili molbu različit od jezika na kojem je tekst napisan. Kako postupate u takvoj situaciji?

	1 akredita- tacija		2 akredita- tacije		3 akredita- tacije		Ukupno
	T	P	T	P	T	P	
Pitam klijenta koji jezik želi koristiti. / Proveravam da li klijent zna na kojem je jeziku tekst koji treba prevesti.	50	71	33	50	25	50	50
Pitam klijenta za jezik koji želi da koristim.	0	0	33	0	25	0	8
Ne preduzimam ništa i nastavljam s tumačenjem odnosno prevođenjem.	33	16	0	25	50	25	27
Nešto drugo.	16	16	33	0	50	25	23

Nije neuobičajeno da se tumači i prevodioci suoče sa situacijom u kojoj se ili govornik služi jezikom različitim od onoga koji je bio dogovoren ili je tekst napisan na jeziku različitom od onoga za koji je prevodilac angažovan. Odgovori u tabeli 2 ponajpre pokazuju da polovina ispitanika pita sagovornika za jezik koji želi koristiti odnosno proverava jezik teksta. Jedan broj tumača s tri akreditacije izjavljuje da se ravnaju prema potrebama drugih i pitaju ih za jezik koji bi želeli da ga kao tumači koriste. Nešto više od četvrtine ispitanika ne preduzima ništa i jednostavno nastavlja s tumačenjem odnosno prevođenjem. Javilo se i nekoliko ispitanika sa sledećim opisima svog postupanja u ovim situacijama:

- (1) *Mi se obično jako dobro razumemo ako se trudimo da se prilagođavamo* (T, 12, srp).
- (2) *Ako se razumemo onda prevodim kao obično* (T, 16, srp+boš).

Među onim ispitanicima koji su odgovorili da rade nešto drugo, beležimo sledeće komentare:

(3) *Živela sam u Srbiji i posle u Bosni, tako da meni ne predstavlja nikakav problem da menjam svoj govor prema klijentu. Često sam boravila i u Hrvatskoj i pratim hrvatske medije* (T, 23, srp+hrv+boš).

(4) *Dogovaram se s klijentom koji je najbolji način da se dobro razumemo* (T, 22, srp+hrv+boš).

Tabela 3. Ukoliko ste za klijenta tumačili ili prevodili na jeziku za koji nemate akreditaciju, kako je do toga došlo?

	1 akredita- cija		2 akredita- cije		3 akredita- cije		Ukupno
	T	P	T	P	T	P	
Agencija ili posrednička organiza- cija zamolila me je da prevodim.	50	29	67	50	0	0	31
Nije bilo prevodilaca za jezik klijenta i bilo je hitno.	33	14	33	50	25	25	27
Nemam akreditaciju, ali dobijam ponude za posao i prihvatim ih.	33	14	0	0	50	25	23
Takva mi je molba prosleđena gre- škom agencije ili nekog drugoga.	0	0	0	0	25	0	4

Od jedanaestoro ispitanika koji su odgovorili da su prevodili na jeziku za koji nemaju akreditaciju, najveći broj ih je odgovornost prebacio na agenciju ili posredničku organizaciju (31%) ili je naveo hitnost situacije u kojoj je do toga došlo (27%). Samo njih 23 odsto izjavilo je da im je prihvatanje takvih ponuda i inače uobičajena praksa. Sudeći po nezaokruženim odgovorima u pogledu mogućnosti greške agencije ili klijenta, očigledno je da nenamerna greška nije čest uzrok ove pojave. Evo i nekoliko primera koje su ispitanici naveli:

(5) *Desi se. Pri bukiranju tumača uvek je moguće da će doći do greške odnosno brkanja* (T, 13, srp).

(6) *Prevodim na jeziku koji klijent koristi. Ponekad traže moje usluge kao tumača za hrvatski jezik a klijenti su Bošnjaci. Ja im onda prevodim na bošnjačkom, ali u mom slučaju, to mi je potpuno svejedno* (T, 18, srp+hrv).

(7) *Ja sam to samo nekoliko puta radila, ali samo neslužbeno i nisam overila prevod pečatom i nisam naplatila svoje usluge* (P, 10, srp).

Petnaestoro (58%) ispitanika izjavilo je da nisu prevodili sa jezika ili na jezik za koji nemaju akreditaciju.

Kao što je navedeno u drugom i trećem poglavlju, naručioci prevoda ponekad još imenuju izvorni i/ili ciljni jezik nazivima koji su zastareli, neslužbeni ili tek kodifikovani. Tabele od 4 do 7 u nastavku sadrže odgovore na pitanje o spremnosti ispitanika da prihvate takve zadatke. Ispitanici su mogli da zaokruže tri odgovora: „da”, „možda” i „ne”. Dok za tumače procentualne vrednosti tačno odražavaju učestalost dobijenih odgovora, kod prevodilaca je situacija ponešto složenija. Naime, njima su za svaki jezik bila ponuđena po dva pitanja (npr. „Agencija Vam kaže da neko traži prevod sa srpsko-hrvatskog na engleski. Da li biste prihvatili tu molbu?” i „Agencija Vam kaže da neko traži prevod s engleskog na srpsko-hrvatski. Da li biste prihvatili tu molbu?”). Kod prevodilaca je uobičajeno da više i spremnije prevode

sa svog jezika B na svoj (maternji) jezik A. U slučaju prevodenja na svoj jezik A, prevodioci su često bili nešto skloniji prihvatanju takvih neformalnih molbi. S druge strane, zastareli jezički nazivi ili nazivi jezika za koje prevodioci nemaju jasnu predstavu o tome kakve su im pravopisne, leksičke i sintaktičke norme kod ispitanika utiču na negativne odgovore zato što nisu sigurni kako bi prevod na takav jezik trebalo da izgleda. Vrednosti za prevodioce date su u vidu proseka, to jest predstavljaju ukupne odgovore na oba pitanja podeljene s dva (odnosno prevod na engleski jezik i prevod s njega).

Tabela 4. Agencija Vam kaže da klijent želi tumača/prevodioca za *srpsko-hrvatski*.
Da li biste prihvatili tu molbu?

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Ukupno
	T	P	T	P	T	P	
Da	50	29	33	50	75	75	50
Možda	16	14	33	0	25	25	19
Ne	33	57	33	50	0	0	31

Odgovori pokazuju da bi 50 odsto ispitanika prihvatilo molbu, dok bi je 31 odsto odbilo, a 19 posto ih je neodlučno odnosno dodatno bi se dogovorilo o mogućnosti da se molba ipak prihvati ili odbije. Postoje velike razlike u stavovima različitih prevodilaca: prevodioci s jednom akreditacijom većinom su protiv prihvatanja takve molbe, dok su odgovori tumača s jednom akreditacijom većinom pozitivni. Tumači/prevodioci s tri akreditacije takve bi molbe većinom prihvatili.

Tabela 5. Agencija Vam kaže da klijent želi tumača/prevodioca za *bošnjačko-hrvatsko-srpski* jezik.
Da li biste prihvatili tu molbu?

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Ukupno
	T	P	T	P	T	P	
Da	16	29	33	0	50	25	27
Možda	16	14	33	50	25	25	23
Ne	67	57	33	50	0	50	46
Nije odgovorilo na pitanje	0	0	0	0	25	0	4

Odgovori na ovo pitanje ukazuju na gotovo isti broj različitih stavova među ispitanicima. Relativna većina ispitanika odbila bi ovu molbu, ali gotovo jedna bi četvrtina ipak razmislila o njenom prihvatanju, uz uslov da im se pruže dodatne informacije. Nešto više od jedne četvrtine ispitanika prihvatilo bi ovakvu molbu, a među njima su najbrojniji tumači s dve ili

tri akreditacije. Tumači i prevodioci s jednom akreditacijom većinom su protiv prihvatanja molbe pod ovim nazivom.

Tabela 6. Agencija Vam kaže da klijent želi tumača/prevodioca za *jugoslovenski* jezik.
Da li biste prihvatili tu molbu?

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Ukupno
	T	P	T	P	T	P	
Da	33	14	33	0	25	25	24
Možda	16	29	33	50	75	50	38
Ne	50	57	33	50	0	25	38

Kada je reč o „jugoslovenskom” jeziku – nazivu koji ni u bivšoj SFRJ niti izvan nje nikada nije bio u službenoj upotrebi, nego je među nekim stanovnicima bivše države služio tek kao kolokvijalni eufemizam – prevladavaju negativne reakcije. Ispitanici s jednom akreditacijom prema tom nazivu uglavnom imaju negativan stav. Među ispitanicima sa dve akreditacije prvenstveno se javljaju neodlučni ili negativni stavovi, dok neodlučan stav prevladava samo među nekim tumačima bez obzira na broj akreditacija. U pogledu odnosa prema ovom nazivu, između tumača i prevodilaca nema većih razlika.

Tabela 7. Agencija Vam kaže da klijent želi tumača/prevodioca za *crnogorski* jezik.
Da li biste prihvatili tu molbu?

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Sveukupno
	T	P	T	P	T	P	
Da	16	29	33	0	25	50	27
Možda	33	14	32	0	50	25	27
Ne	50	57	33	100	0	25	42
Nije odgovorilo na pitanje	0	0	0	0	25	0	4

Poslednji naziv ponuđen ispitanicima bio je crnogorski jezik. Ovaj jezik konačno se kodifikovao i standardizovao tek u poslednje dve ili tri godine (Čirgić, Pranjkić, Silić 2010). Uprkos tome, izgleda da ispitanici nisu upoznati s ovim jezičkim priručnicima ili ne smatraju da bi mogli da ispravno rade na ovom jeziku.

Izraz „izvorni govornik” veoma je složen jer za mnoge laike takav opis zavisi prvenstveno od etničkog porekla pojedinca, bez obzira na njegovu jezičku biografiju. Za druge je to, hronološki gledano, prvi jezik koji je pojedinac naučio kao dete, dok je za treće pojam dominantnosti najprikladniji zato što bolje zahvata objektivne veštine i subjektivne osećaje. Psiholingvistički i sociolingvistički aspekti ipak imaju uticaja, kao što imaju i poznavanje kulturne

baštine određene jezičke grupe i pripadnost određenoj grupi (Davies 2003). U slučaju tumača/prevodilaca, razume se po sebi da je jedan od radnih jezika maternji jezik, pri čemu tumači/prevodioci svoj odnos prema maternjem i stranom jeziku po pravilu identifikuju pomoću skraćenica „jezik A”, „jezik B”, „jezik C” itd.

Tabela 8. Da li Vam se dogodilo da tokom prevođenja klijent ili druga stranka odbije dalju komunikaciju sa Vama zato što smatra da niste izvorni govornik njegovog/njenog jezika?

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Ukupno
	T	P	T	P	T	P	
Da	16	0	0	0	25	25	11
Ne	68	86	100	100	75	75	81
Nije odgovorilo na pitanje	16	14	0	0	0	0	8

Tabela 8 pokazuje da preko 80 odsto ispitanika nije doživelo odbijanje zbog toga što nisu izvorni govornici jezika koji druga strana govori i traži u pisanom obliku. To se može objasniti činjenicom da ispitanici uglavnom prevode sa svog maternjeg jezika ili na njega, tako da se ovakav problem uopšte ne javlja. Mora se, takođe, uzeti u obzir da mnogim klijentima nije važno koji je maternji jezik tumača ili prevodioca zato što, kao što je poznato u prevodilaštvu, dobro poznavanje jezika samo je jedan od mnogih atributa koji krase profesionalnog tumača/prevodioca. Evo nekoliko komentara uz ovo pitanje:

(8) *Ne. Samo su me neki pitali koje sam nacionalnosti ili vere* (T, 23, srp+hrv+boš).

Dvoje ispitanika izjavilo je kako su neki klijenti uočili da oni nisu izvorni govornici njihovog jezika, ali da zbog toga nije bilo problema:

(9) *Ne. Ljudima do toga nije stalo. Ali najpre proverim da to njima nije neki problem* (T, 18, srp+hrv).

Jedan ispitanik nas podseća da je odbijanje zbog toga u statističkom smislu veliki izuzetak:

(10) *Radim kao telefonski prevodilac već 14 godina i samo me se odbilo dva puta zbog toga što nisam izvorni govornik* (T, 10, srp).

Drugi kolega još detaljnije opisuje svoja iskustva s pripadnicima druge etničke grupe kojima prevodi:

(11) *Verujem da je profesionalnost prevodioca puno važnija od nespremnosti nekih klijenata da prihvate tumača koji govori neki drugi jezik. Klijent će možda na početku pitati koji jezik prevodilac koristi, ali će on prihvatiti taj jezik ako prevodilac dobro radi svoj posao* (T, 16, srp+boš).

Tabela 9: Da li mislite da će srpski jezik u budućnosti još više da se razlikuje od hrvatskog i bošnjačkog jezika?

	1 akreditacija		2 akreditacije		3 akreditacije		Ukupno
	T	P	T	P	T	P	
Da, verujem da će se u budućnosti još više razlikovati.	50	57	33	50	50	75	54
Razlike između srpskog, bošnjačkog i hrvatskog ostaće otprilike na istoj razini.	33	29	66	50	50	25	38
Ne, razlike između tri jezika će se polako smanjiti.	16	14	0	0	0	0	8

Na osnovu odgovora prikazanih u tabeli 9, može se reći da nešto više od polovine ispitanika smatra da će se razlike između srpskog i ovih dvaju njemu srodnih jezika u budućnosti povećavati, dok su ostali mišljenja da će razlike ostati na istoj razini. Oni s jednom akreditacijom ponešto su ubeđeniji od ostalih kako će razlike ubuduće biti uočljivije i krupnije. Između tumača i prevodilaca nema znatnijih razlika.

5. Zaključak

Tokom dvadesetog veka, mnogi su osporavali samostalnost i posebnost srpskog jezika, a prevođenje sa srpskog jezika ili na njega u neku je ruku odražavalo društveno-političke okolnosti u SFRJ, gde je službena politika bila jezički unitarizam. Nakon raspada SFRJ nestali su politički razlozi za jezički unitarizam i stapanje srpskog s drugim jezičkim grupama, koje je pre svega služilo kao jezički pandan političkoj ideologiji bratstva i jedinstva. U nekim prekomorskim zemljama, na primer u Australiji i Kanadi, osamostaljivanje srpskog kao posebnog jezika na području prevodilačkih usluga prethodilo je promenama koje su na tom polju nastupile devedesetih godina, dok je u nekim drugim, većinom zapadnoevropskim zemljama, taj proces trajao nešto duže. U kontekstu uzajamnog i, u neku ruku, zajedničkom državom nametnutog kontakta s govornicima drugih jezika (hrvatskog, bošnjačkog i crnogorskog), zanimljivo je razmotriti kako se srpski tumači i prevodioci pozicioniraju na profesionalnom polju, gde je gotovo svim savremenim propisima i regulativom srpski priznat kao samostalni jezik, ali nisu posve zaboravljeni ni prethodni termini i nazivi iz nedavne prošlosti.

Kada je reč o klijentu koji govori ili o tekstu koji je pisan nekim drugim jezikom, ispitanici su skloniji da provere traženi jezik pre nego što nastave s tumačenjem ili prevođenjem. Između ispitanika nisu uočljive veće razlike kada je posredi broj akreditacija, ali postoje razlike između tumača i prevodilaca. Naime, prevodioci češće provere tekst pre nego što počnu da ga prevode. Ako tumač/prevodilac za nekoga prevodi na jezik ili sa jezika za koji

nema akreditaciju, to se najčešće događa zbog toga što je takvu molbu dobio od agencije ili zato jer se to od njega traži zbog hitnosti slučaja.

Kada je reč o upotrebi zastarelih ili neformalnih naziva ili tek kodifikovanog crnogorskog standarda, srpsko-hrvatski nailazi na najmanji otpor, verovatno zbog dugogodišnje upotrebe tog izraza u domaćim i međunarodnim krugovima do 1990. godine. Prema nazivima „jugoslovenski” i “bošnjačko-hrvatsko-srpski” prevladavaju negativni stavovi, a ispitanici su takve molbe voljni uzeti u obzir samo uz dodatno objašnjenje o govornicima odnosno o pisanim tekstovima. U pogledu tek kodifikovanog crnogorskog jezika vlada nesigurnost jer je malo agencija ili udruženja koja su taj jezik uvrstila u svoj spisak radnih jezika, a na blizak dodir s matičnom državom tog jezika ne upućuju ni biografski podaci o ispitanicima.

S obzirom na nedavne ratove u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, važno je zabeležiti iznesene stavove i iskustva u vezi s prihvatanjem tumača/prevodioca kao izvornog govornika jezika na koji ili sa kojeg prevodi. Malo je onih koji izjavljuju da su bili odbijeni zbog svoje nacionalnosti ili zbog načina na koji govore srpski. Najviše takvih slučajeva zabeleženo je devedesetih godina prošlog veka, ali čak i oni koji o tome izveštavaju kažu da su, u statističkom smislu, to bili izuzetno retki slučajevi. Na osnovu navedenog, može da se zaključi da su za korisnike usluga tumača/prevodilaca najvažniji profesionalni nastup i odgovorno pozicioniranje prema svim drugim sagovornicima odnosno posrednicima te odlično poznavanje jezika, ali i komunikacijsko-pragmatična kultura svih učesnika kako bi se izbegli nesporazumi i neugodnosti u situacijama u kojima tumači/prevodioci obavljaju svoj posao.

Kao jezički profesionalci koji su u kontaktu sa širom lepezom govornika i tekstova, tumači/prevodioci možda bolje od ostalih mogu da procene odnos između srpskog i drugih jezika. Ispitanici su mišljenja da će se razlike između srpskog i drugih srodnih južnoslovenskih jezika ili još povećavati ili će ostati otprilike iste.

Dobijeni podaci kod velike većine upućuju na uhodanu praksu koja je u skladu s normativnim pravilima i odredbama relevantnih kodeksa. Takva praksa dopušta različite oblike ponašanja prema strankama, s time da se primenjuje profesionalni uzus koji štiti interese samih tumača/prevodilaca i drugih stranaka, kao i interese struke. Nastanak prepoznatljivog i zajedničkog uzusa značajan je tim više što tumači/prevodioci većinom rade samostalno, bez tesnog međusobnog kontakta, ali svejednako tvore zajednicu koja se, kao „community of practice” po modelu Lavea i Wengera (1991) odlikuje sličnom profesionalnom praksom.

LITERATURA

- AUSIT [Australian Institute of Interpreters and Translators] (2012). *Ausit Code of Ethics*. Posećeno 15.1.2013. Internetska stranica: http://www.ausit.org/AUSIT/About/Ethics___Conduct/Code_of_Ethics/AUSIT/About/Code_of_Ethics.aspx
- Chesterman, Andrew (1993). From 'Is' to 'Ought': Translation Laws, Norms and Strategies. *Target*. 5/1: 1–20.
- Corsellis, Ann (2008). *Public service interpreting. The first steps*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave.
- Čirgič, Adnan, Krešimir Pranjković i Josip Silić (2010). *Gramatika crnogorskoga jezika*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.
- Davies, Alan (2003). *The native speaker: myth and reality*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Gouadec, Daniel (2007). *Translation as a profession*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Hale, Sandra (2007). *Community Interpreting*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave.
- Ivić, Pavle (1971). *Srpski narod i njegov jezik*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Lave, Jean i Etienne Wenger (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Love, Nigel i Ansaldo Umberto (2010). The native speaker and the mother tongue. *Language Sciences*. 32: 589–593.
- Pym, Anthony, Grin, François, Sfreddo, Claudio i Andy Chan (2012). *Studies on translation and multilingualism. The Status of the Translation Profession in the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Toury, Gideon (1995/2004). The nature and role of norms in translation. U: *The Translation Studies Reader* (ur. L. Venuti) [Drugo izdanje]. New York – London: Routledge. 205–218.

Jim Hlavač

ATTITUDES AND PRACTICES OF SERBIAN-LANGUAGE INTERPRETERS
AND TRANSLATORS AND THEIR INTERACTION WITH OTHER,
CLOSELY-RELATED LANGUAGES.

Summary

This paper focuses on the practices of Serbian-language interpreters and translators who work mostly outside Serbia. This paper firstly describes attributes pertaining to interpreting and translation in mainly Anglophone countries, as well as the norms that interpreters and translators typically follow for professional and ethical reasons. Of particular interest is the status of Serbian in the provision of interpreting/translation services in overseas countries and how Serbian-language interpreters and translators position themselves vis-a-vis the interpreting/translation sector, now that this language is widely-accepted as a distinct language.

Twenty-six informants were questioned of whom 13 held interpreter or translator accreditation for Serbian only, while 13 held accreditation for Serbian in addition to Croatian and/or Bosnian. Research results show that there are differences between the two groups in regard to readiness to consider interpreting or translation assignments with outdated or unofficial language designations. Almost all informants followed common norms in relation to checking the language of interlocutors' speech or that of a text as well as accepting assignments in a language for which they do not have accreditation. Interpreters and translators for the Serbian language represent an interesting sample group as they are well-versed in both specialist as well as lay attitudes towards the Serbian language.

Key words: interpreting, translation, translation norms, communicative accommodation, attitudes towards related languages, Serbian, Croatian, Bosnian.

Dr Jim Hlavač
Monash University
Faculty of Arts
Translation and Interpreting Studies
School of Languages, Cultures and Linguistics
Australija
Imejl: *Jim.Hlavac@monash.edu*